

הרב דוב בעריש ראזענבערג

מח"ס דבר טוב עה"ת ופשר דבר על האב"ע
ציריך, שווייץ

הרבה מקראות קצרי לשון

וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חָלָה וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֵת מְנַשֶּׁה וְאֵת אֶפְרַיִם. וַיִּגְדַּל לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְנֵךְ יוֹסֵף בָּא אֵלַיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל הַמֶּטֶה:
(בראשית מח, א ב)

ויאמר ליוסף, פי' רש"י – אחד מן המגידים, והרי זה מקרא קצר וי"א וכו'. וכ"כ האב"ע וז"ל ויאמר – האומר ליוסף – וכן (במדבר כו, נט) אשר ילדה אותה ללוי במצרים, עכ"ל. וכן בפסוק הבא וַיִּגְדַּל לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְנֵךְ יוֹסֵף בָּא אֵלַיךָ, פי' רש"י ויגד – המגיד ליעקב ולא פי' מי והרבה מקראות קצרי לשון, עכ"ל. וכ"כ האב"ע ויגד – המגיד ליעקב, או האומר ליוסף או היה שליח מיעקב, עכ"ל האב"ע.

וצריך להבין אם לא פי' הכתוב מי אמר ומי הגיד, ל"ל למיכתב בלשון פועל [ויאמר] או בל' פיעל [ויגד], שבדרך כלל משמשים כשהם מוסבים למי שעשה את הפעולה, כגון (בראשית ב, כג) וַיֹּאמֶר האדם, (שמות ד, כח) וַיִּגְדַּל משה, הא לכאורה עדיף הי' לו ליחס את הפעולה למקבלה ולכתוב וַיֹּאמֶר ליוסף או וַיִּגְדַּל ליעקב, כמו שמצינו הרבה (בראשית כב, כ) ויהי אחר הדברים האלה וַיִּגְדַּל לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה וגו', (שם לא, כב) וַיִּגְדַּל ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב, (יהושע ב, ב) וַיֹּאמֶר למלך יריחו לאמר הנה אנשים באו וגו'.

והנה לפי' הראשון של ראב"ע השליח שבא מיעקב ליוסף לספר לו שאביו חולה, הוא בעצמו חוזר אח"כ אל יעקב לבשר לו על ביאת יוסף, אך מה שכתב בפי' השני, שהי' שליח "מיעקב" צריך ביאור, דאם לא הי' אותו שליח הראשון, לכאורה הי' צריך להיות שליח "מיוסף" ולא שליח "מיעקב".

ונראה לומר בעוזה שי"ת דיש בלה"ק כמה בנינים המורים על קבלת הפעולה ולא על ביצועה, דהיינו בנין נפעל, פועל, הפעל ויש עוד בנין, הנקרא בנין התפעל, אלא שבו מורכבים מבצע ומקבל הפעולה גם יחד, כגון בלשון (ויקרא יג, לג) והתגלח, המגלח והמגולח הם אותו האדם עצמו. ולכן נעיין כאן רק בג' הראשונים (נפעל, פועל והפעל). כשהמקראות משתמשים בהם, באו להגיד על מישהו שהוא קבל את הפעולה, כשהמקבל הוא החשוב לנו ביותר ברגע הזה. ואין ר"ל שאין צורך לידע ע"י מי בוצעה הפעולה, דלפעמים גם זה חשוב מאד, אבל העיקר ברגע הוא להגיד שפלוני קבל את הפעולה.

כגון (בראשית לט, א) ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר סריס פרעה שר הטבחים איש מצרי מיד הישמעאלים אשר הורדהו שמה. הנה הכתבו מספר לנו שיוסף "הורד", העיקר מה שמעניין כעת הוא לדעת: מה קרה ביני וביני ליוסף, את זה אנו מצפים לשמוע, אחרי שהפסיקה פרשת יהודה ותמר, ולא שמענו בינתיים כלום מיוסף ואין אנו יודעים מה עלה בגורלו. לכן הדבר הראשון הוא "ויוסף הורד", אף שודאי חשוב גם לדעת "מי" הוריד אותו, ולא נמנע הכתוב מלגלות לנו בסוף הפסוק מי היו המורידים, "מיד הישמעאלים אשר הורדהו שמה".

וכן (בראשית יז, יז) ויפל אברהם על פניו ויצחק ויאמר בלבו הלבן מאה שנה יִלָּד ואם שרה הבת תשעים שנה תֵּלֵד. אצל שרה כתוב "תֵּלֵד", כלומר תעשה את פעולת ההולדה כשתהי' בת צ' שנה. אבל אצל עצמו נקט אברהם בל' "יִלָּד", המוסב אל הבן העתיד להוולד בשעה כשהוא ואברהם, וכמובן שאנו צריכים לדעת וגם יודעים מי הוא מבצע פעולת ההולדה והי' בן ק' שנה. וע"כ נקט בל' זה, כי החלק המעשי המבוצע ע"י עושה הפעולה, ע"י האב המזריע, ובוה גורם להולדת העובר, לא נעשית כשאברהם יהי' בן ק' שנה אלא תשעה חדשים לפני כן, כשהוא עדיין יהי' בן צ"ט שנה. ודו"ק.

בפסוק (רות ד, יז) ותקראנה לו השכנות שם לאמר יֵלֵד בן לנעמי וגו', לא יתכן לומר "וְתֵלֵד" או "יִלָּד" נעמי בן, כי היא באמת לא הולידה אותו, לא במישרים ולא בעקיפים, אלא לידת הבן הנולד לכלתה רות מתייחסת אליה, והנולד נחשב כאילו הי' נולד לנעמי.

וכן (בראשית מ, טו) כי גִּבַּב גִּנְבְּתִי מֵאֶרֶץ הָעֵבְרִים. יוסף הי' מספר את מה שקרה לו, ורק הוא וקורותיו היו חשובים בזמן ההוא, ולכן אין שום סבה להזכיר כאן את מי שגנב אותו משם [וגם שודאי לא רצה יוסף לגלות קלון אחיו שמכרוהו].

ועוד מצינו (בראשית כב, כ) וַיֵּגֵד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה וגו', לא הי' כאן איזה מגיד מסויים, אלא כן נודע לו לאברהם. (שם כז, מב) וַיֵּגֵד לרבקה את דברי עשו וגו', פי' רש"י [וכן הוא בתיב"ע]: ברוח הקודש. הרי שלא הי' שום מגיד, אלא מעצמה הוגד לה. וכן רבים, אי אפשר לפורטם כלל.

אבל במקראות הקצרים, כגון וַיֵּאמֶר ליוסף, וַיֵּגֵד ליעקב, לא די בזה להגיד לנו רק שהפעולה נתקבלה, אלא בא הכתוב גם להדגיש שהי' כאן אדם מיוחד שביצע אותה, וחשוב לדעת את זה, הגם שלא מעלה או מוריד לנקוב בשמו.

כשיעקב ברח מבית לבן לא נודע דבר זה ללבן אלא ע"י מקרה, כמ"ש (בראשית לא, כב) וַיֵּגֵד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב. ועי' ברש"י (שם לא, כג, בד"ה דרך שבעת ימים) וז"ל – כל אותן שלשה ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו לבן, למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים הלך לבן ביום אחד, עכ"ל.

ובכן אילו הי' המגיד אדם מיוחד שהוצב שם ע"י לבן לשמור על יעקב ולהודיעו מה מעשהו, מסתמא הי' רץ אל לבן מיד כדי לספר לו שיעקב ברח, והי' מגיע בו ביום. אלא ברור שהמגיד הזה הי' סתם עובר אורח, אשר במקרה ראה את הנעשה, וגם הוא התנהל לאיטו לרגל מלאכתו, ושהה בדרכו ג' ימים עד שהגיע למקומו של לבן, וכשפגע בלבן סיפר לו דרך אגב שראה את יעקב חתנו עוזב את המקום עם כל אשר לו, וע"י כך נודע הדבר ללבן.

ומשום הכי אילו הי' הכתוב אומר וַיֵּאמֶר או וַיֵּגֵד ליוסף הנה אביך חולה, הי' במשמע שזה הי' דרך מקרה, אשר לאדם אחד נודע במקרה שיעקב חולה, וכן אירע שההוא פגש את יוסף וסיפר לו על כך. אבל עכשיו שהשתמש הכתוב בלשון פועל "וַיֵּאמֶר" ליוסף, אנו שומעים שהמספר ליוסף הי' מי שהתייחד לכך לבצע פעולה זו, כלומר שיוסף עמד על המשמר לידע את שלום אביו היושב בארץ גשן, והעמיד שם מאנשיו, שיהיו מוכנים בכל עת ובכל שעה לבא ולהגיד לו אודות מצבו של אביו. אלא שאין שום סבה למה נצטרך לדעת את שמו של אותו מגיד, די לנו בזה שאנו יודעים שהי' "אחד מן המגידים".

ועתה נבין כוונת האב"ע מ"ש על ויגד ליעקב שני פירושים, או האומר ליוסף או היה שליח מיעקב. וכוונתו שגם פה לא נקט הכתוב בל' פועל, ויגד, או דקאי על הפסוק הקודם, וה"אומר" שעשה את פעולת האמירה שם הוא הוא העושה את פעולת ההגדה כאן, ולכן אין צורך להזכירו, או שנאמר [וזהו הפי' השני שבדברי האב"ע] שכשם שאמרנו שיוסף הי' רגיל להעמיד מאנשיו אצל יעקב כדי שיבואו ויספרו לו על שלום יעקב, כן יעקב מצדו הי' רגיל להעמיד את שליחיו אצל יוסף לדעת את שלום יוסף, ולפי זה המגיד הזה הי' שליחו של יעקב.

אלא שצ"ע ממאי דכתיב (שמות יד, ה) ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה וגו'. והרי שם ביאר רש"י [ומקורו ממכילתא (בשלח, פרשה א')] איקטורין שלח עמהם, וכיון שהגיעו לשלשת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים באו והגידו לפרעה וכו'. וכן איתא בתרגום יב"ע. הרי שלא הי' סתם מקרה שכן הוגד לפרעה, אלא אדרבה הוא שלח עמהם איקטורין מיוחדים, ולפי דרכנו לא הי' צריך לכתוב ויגד, אלא "ויגידו" למלך מצרים.

אלא שכבר הרגיש בזה הרמב"ן (שמות יד, ה) שמה שכתב רש"י (והמכילתא) הוא על דרך הדרש וז"ל הרמב"ן זהו לשון רש"י וכן הוא במכילתא, ועל דרך הפשט הוא אשר דבר ד' ואמר פרעה לבני ישראל, כי כאשר עשו כן בני ישראל ושבנו וחננו לפני פי החירות לפני בעל צפון הוגד זה למלך מצרים ואמר כי ברח העם והם נבוכים במדבר ואינם הולכים אל מקום ידוע לזכות, וזה טעם ובני ישראל יוצאים ביד רמה, שעשו להם דגל ונס להתנוסס, ויוצאים בשמחה ובשירים בתוף ובכנור כדמות הנגאלים מעבדות לחירות, לא כעבדים העתידים לשוב לעבודתם, וכל זה הוגד לו, עכ"ל הרמב"ן, וכעין זה כתב הכלי יקר לפי דרכו. וברבינו בחיי (שמות יד, ה) הביא בשם מדרש ויגד למלך מצרים הוגד לו נבואת בין הבתרים כי גר יהיה זרעך ארבע מאות שנה והם לא נשתעבדו אלא רד"ו כמנין בר"ח, אז הוברר לו כי ברח העם, עכ"ל.

ובספרי 'דבר טוב' (פ' בשלח, עמוד ק') הארכתי לבאר דאף לדעת רש"י (והמכילתא) לא היתה מטרת שילוח האיקטורין על מנת להחזיר את ישראל לעבודתם, שהרי כבר שוחררו, אלא תועלת שליחותם היתה כדי לשמור על הרכוש שהשאלו לישראל. ולפי זה מיושב ל' ויגד שעי" מה שבאו האיקטורין להגיד לפרעה אודות הברחת הרכוש, בדרך אגב נודע לו ג"כ כי ברח העם, כלומר שלא יחזרו תו לעבודתם. ואף שהוא כבר הסכים לכך, מ"מ ויהפך לבב פרעה וגו'.

***

בענין מיתת רחל אמנו ע"ה כתוב בתורה (בראשית לה, יט-כ) ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה הוא בית לחם: ויצב יעקב מצבה על קברתה וגו'.

וכפי שביארנו לעיל יש בלה"ק ג' אופנים איך הכתוב מספר לנו על מעשה שנעשה, או שיאמר ויקבור יעקב אותה, שאז אנו יודעים שהמעשה [מעשה הקבורה] נעשה ע"י אדם מסוים וגם אנו יודעים מי הוא, כלומר מה שמו. או יאמר ויקבור אותה ואז יודעים שהי' אדם מסוים שעשה את הפעולה, אך מאיזה טעם שיהי' אין צורך לדעת מי הוא ולהזכיר את שמו. והאופן השלישי הוא אם ישתמש הכתוב בבנין נפעל, ותקבר שאינו מתיחס כלל למי שעשה את הפעולה, רק מדגיש מי הי' זה שקבל את הפעולה, אבל לא די במה שאין צורך לדעת מי ביצע

את הפעולה, אלא אפי' לא נתברר שהי' כאן מבצע פעולה, דיתכן אפילו שהיא נעשית כאילו מאלי' שלא מדעת כלל.

והנה כאן כשהתורה כתבה וְתִקְבֵר רחל נוצר בזה רושם שהעיקר הי' שהיא נקברה ולא נשארה מונחת בבזיון ח"ו, אבל לא הוזכר מי קברה, כאילו שאין שום צורך לדעת פרט זה. אבל באמת זה אינו, אלא יודעים אנו בידיעה ברורה מאן הוה האי קברנא שעשה עם רחל חסד של אמת וקבר אותה, והמקרא גופי' מגלה לן את זה.

הדא היא דכתיב (בראשית מח, ז) ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה וְאֶקְבְּרָהָ שם בדרך אפרת הוא בית לחם, הרי שיעקב אבינו בעצמו קברה. וא"כ קשה למה אמר הכתוב לעיל (שם לה, יט-כ) וְתִקְבֵר בדרך אפרתה וגו' ויצב יעקב מצבה על קברתה וגו', כאילו רק הקמת המצבה היתה בידי יעקב אבל את מעשה הקבורה לא ייחס הכתוב אחרי יעקב, למרות שבאמת יעקב קבר אותה בעצמו.

ואקדים כאן מה שכתב האבן עזרא יסוד גדול בפי' על הפסוק (תהלים עח, לו-לז) וַיִּפְתּוּהוּ בְּפִיהֶם וּבְלִשׁוֹנָם יִכְבּוּ לוֹ: וְלִבָּם לֹא נָכוֹן עִמּוֹ וְלֹא נֶאֱמָנוּ בְּבְרִיתוֹ: וז"ל האב"ע (שם) ויפתוהו – דבר הכתוב כפי מחשבתם כדרך (יהושע ב, ז) והאנשים רדפו אחריהם. ביאור דבריו דהי' קשה לי' הרי לא איש א-ל שיהי' ניתן לפתות אותו, אתמהה. אלא הכוונה שהם בסכולותם דימו לעצמם כאילו יכלו לפתות את הא-ל בפייהם, ואף שאין זה האמת, בכל זאת יתאר לפעמים הכתוב מצב מסוים לא לפי המציאות האמיתית אלא לפי מה שנתדמה לעיני בני אדם, ומביא ראי' על זה מן המרגלים ששלח יהושע. שהרי רחב הזונה הטמינה אותם על הגג בפשתי העץ הערוכות שם, ובכל זאת אמר הכתוב (שם) והאנשים רדפו אחריהם דרך הירדן וגו', אף שזה לא הי' האמת, כי לא רדפו אחרי המרגלים אלא אחרי דמיונם, ובכל זאת כתיב בקרא מה שהי' נדמה להם.

ולפי דרכו נוכל לומר שמה שבשעת מיתת רחל נקט הכתבו בלשון ותקבר, כאילו מעצמה נקברה שם, הוא מפני שכן הי' נדמה לעיני הרואים בשעת מעשה שענין קבורת רחל באמצע הדרך הי' כמין פרי המקרה, כתוצאה ממצב הנעשה מאליו. וכמו שאמר יעקב אבינו ליוסף (רש"י בראשית מח, ז) ואקברה שם – ולא הולכתיה אפי' לבית לחם להכניסה לארץ וידעתי שיש בלבך עלי, הרי שבאותה שעה לא גילה יעקב למה קבר אותה שם ומשום כך הי' נראה כאילו לא היתה בזה כונה מיוחדת. ולכן נקט שם הכתוב בלשון ותקבר כפי שנדמה לעיני הרואים שבמקרה נקברה שם באמצע הדרך. אבל בפרשת ויחי, כשהשביע יעקב את יוסף שיעלה את עצמותיו לארץ ישראל, או אז גילה לו את הסבה האמיתית, (רש"י שם) אבל דע לך שע"פ הדבור קברתיה שם וכו'. ואז נתגלה שלא הי' שם מקרה אלא מעשה מכוון ומיוחד שעשה יעקב אבינו על פי הדבור, ולכן שפיר כתוב שם ואקברה שם שבאמת הי' כאן מעשה בכונה המיוחס ליעקב אבינו.

ולפי זה מובן נמי ביאור הפסוק, דלכאורה כתוב רק שרחל מתה בדרך ושיעקב קבר אותה שם בדרך ולא הכניסה אפילו לעיר, אבל לא נראית לכאורה שום התנצלות מצד יעקב למה באמת עשה כן. ורש"י כתב שאמר לו שעשה כן עפ"י הדיבור, אלא דאיך מרומז דבר זה בפסוק. ולדברינו ניחא שבמה שאמר לו ואקברה ולא ותקבר כבר ניכר ההבדל, וזה גופא הוה ההתנצלות שהוא דייקא קברה, כלומר בחשבון ולא במקרה, ועל פי הדיבור עשה זאת.